

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

РОСТИСЛАВ КОЛОМІЄЦЬ

**ОЛЕНА
ТЕЛІГА**

Харків
«Фоліо»
2020

НЕВГАСИМА ЗОРЯ

Поетка вічної тривоги... Але тривога її енергійна і радісна — тривога вільної людини, певної, що світ належить тим, хто має волю до боротьби. Зоря Олени Теліги — зоря світанкова.

Євген Сверстюк

Ні для кого не секрет, що постать і вчинки видатної української поетеси, громадсько-політичного діяча Олени Теліги сприймалися за життя і викликають дотепер різні, а подекуди навіть кардинально протилежні враження.

Під час Другої світової війни в окупованій нацистськими загарбниками Україні Олена Теліга — член організації українських націоналістів (ОУН) — будівничих незалежної української держави... І постріл у гестапівському підвалі!.. Україна вже радянська — і цілковите забуття «української посібниці фашизму», просто мовчанка... Україна Незалежна... І, здається, ніби саме зараз видатна українська поетеса Олена Теліга — на п'єдесталі борців за національне визволення України. Але в той же час цей факт вперто намагаються піддати сумніву... Тут все непросто. І зі зведенням на п'єдестал, і зі спробами низвергнення з нього...

25 лютого 2017 року на території Національного історико-меморіального заповідника «Бабин Яр» мер Києва відкрив пам'ятник Олені Телізі. Аж у 2017 році! Нарешті!.. Та не минуло й місяця, як проти ночі 18 березня монумент було спалюжено — обрито червоною фарбою. Неподалік від нього стоїть хрест, присвячений загиблим воїнам Української Повстанської Армії, який неодноразово, і цього разу зокрема, був осквернений. Осквернителів, ма-

буть, шукати за однією адресою? Невже збувається гірке пророцтво українського поета-шістдесятника Василя Симоненка:

*Ми топчемо і ворогів, і друзів,
О бідні йорики, всі на один копил.
На цвинтарі розстріляних ілюзій
Уже немає місця для могил...*

Хочеться краще пізнати й зрозуміти видатну українку, але важко докопатися до істини, оскільки ім'я, як і життя Олени Теліги, оповиті численними легендами: реальні факти так сильно переплелися з припущеннями, що їх дуже важко відділити одне від одного. Що вже казати і про те, що чимало висновків й оцінок нерідко засновані на довільних здогадках, тому зовсім не дивно, що часом один біограф спростовує іншого.

Отже, шановний читачу, маю на меті і відчуваю нагальну потребу відтворити справжній образ Олени Теліги, і — як би пафосно не звучало — назавжди вписати його в історичний меморіал славетного українського жіноцтва, борців за національне визволення українського народу.

Можна сміливо сказати, що наразі Олена Теліга існує у свідомості наших сучасників насамперед як постать історична. І справді, видатна українка чимало зробила для розвитку держави. Український письменник, мислитель, ідеолог дерадянїзації, політв'язень радянського режиму Євген Сверстюк виразив своє образне бачення Олени і ставлення до неї надзвичайно емоційно:

Олена Теліга будувала образ України поверх усіх політичних поділів і понад історичними проваллями... (...) В образі Олени Теліги ми бачимо єдність слова і чину, а це і є мірою людської справжності... (...) Українська націоналістка, яка не писала патріотичних віршів і гасел. Пройнята ідеєю рівності жінка,

яка сахалася мужеподібних героїнь і феміністок... Бездомна емігрантка, пройнята духом радості і містичною вірою в зорю нашого Києва... Поетка вічної тривоги... Але тривога її енергійна і радісна — тривога вільної людини, певної, що світ належить тим, хто має волю до боротьби.

На моє глибоке переконання, для того, щоб створити достовірний образ Олени Теліги, треба не дивитися на неї з певного кута зору, а заглибитись у її життя, проникнути у психологію петлюрівського і постпетлюрівського покоління українців. У 1918—1920 роках Олена Теліга діяла в еміграції, у плеяді українських подвижників-націоналістів, борців за незалежність України із гвинтівками у руках. У 1930—1940 роках вони, викинуті з України після поразки УНР, переживали важкі часи, але не втрачали віри у незалежність української держави, і, перебуваючи у колі бандерівців або мельниківців, діяли в ім'я високої мети...

Можна лише здогадуватися, куди поділися документи голови Співки українських письменників Олени Теліги, заарештованої 9 липня 1942 року в окупованому нацистами Києві... Та і сама вона лишила по собі небагато уривчастих автобіографічних відомостей, розкиданих у листуванні з друзями, у приватних розмовах з ними. Тому моя розповідь, окрім її коротких уривчастих спогадів і міркувань, в першу чергу базуватиметься саме на численних відгуках та листуванні друзів Олени, з якими перетиналась її доля. Часто звертатимуся до роздумів із дослідження «Поетка вогняних меж. Олена Теліга» ідеолога українського націоналізму Дмитра Донцова, який вивів її у світ великої поезії та національно-визвольної боротьби. Зокрема зосередимо увагу на враженнях від спілкування з «Леною», як він її називав, проникливого українського поета-націєтворця, великого шанувальника її творчості Євгена Маланюка.

Не оминемо також сумлінні напрацювання першого біографа Олени Теліги, українського політика і військового діяча, її друга й соратника по роботі у культурній референтурі (консультативна установа. — *Прим. авт.*) ОУН Олега Штуль-Ждановича, а саме — збірник «Прапори духу. Життя і творчість Олени Теліги». Зокрема стане в нагоді вдумливе упорядкування біографії й осмислення життя і творчості талановитої поетеси доктора історичних наук, однієї із засновниць Всеукраїнського жіночого товариства імені Олени Теліги Надії Миронець.

Спробую відповісти й на питання про політичні переконання, хоча воно не виключає демагогічних і заздалегідь передбачуваних відповідей. Український націоналізм — російський більшовизм — німецький нацизм — італійський фашизм: як це все уживалось у свідомості, в душі українця, викинутого за межі батьківщини? Зокрема, у свідомості Олени Теліги?

Намагатимуся відповідати як завжди, не з погляду упереженого всезнайства, а поперемінно користуючись телескопом — погляд з висоти нашого часу — і мікроскопом — занурення у нетрі її сучасності. Менше пафосу — більше конкретики. І ніякої категоричності. Тому нерідко мої коментарі супроводжуватимуться попередженнями «можна припустити», «ймовірно», «мабуть»... І маленьке зауваження... Вас може здивувати дещо незвичне написання слів у цитованих джерелах. Нічого дивного — це прикмета часу, і мною свідомо збережено тогочасний український правопис, який усталився в українській еміграції, хоча він і дещо розходиться зі сучасним.

Тож до зустрічі з Оленою Телігою! Пірнімо з головою у час її народження, визрівання в її душі українського світовідчуття і, як наслідок, — активної боротьби на незалежність України!

ЯК ЛЕНОЧКА ШОВГЕНОВА СТАВАЛА УКРАЇНКОЮ

Олена Теліга, перебуваючи далеко
від України, виборола це звання —
Бути Українкою.

Лесь Танюк

Хтось із мудрих колись сказав: «Героями не народжуються — ними стають». Героїнею стала Олена Теліга. Трапляється, і українцями не народжуються, а стають. І це — теж про неї.

Одразу виникає питання: як могла Леночка Шовгенова, спілкуючись до еміграції виключно російською мовою, стати активним борцем за незалежність України, а українську — вважати рідною і відтак спілкуватися лише нею? Нерідко стверджували, що Олена була українкою за походженням, хоча, скоріше за все, тут вступав у силу той фактор, що постать письменниці овіяна героїчним національним ореолом. А як же: видатна поетеса, героїня національно-визвольної боротьби — і не українка?..

Іван Опанасович Шовгенов, батько Олени Теліги, був родом із околиць степового Слов'янська. Але за однією з версій, міг бути білорусом, або, як припускав Євген Маланюк, начебто мав «кавказько-осетинські корені». Допитливий дослідник творчості Олени Теліги Надія Миронець знайшла-таки витоки походження батька. Виявляється, у метричній книзі Миколаївської церкви села Кам'янки Куп'янського повіту Харківської губернії записано, що батьком Івана (дідом Олени) був «державний се-

ЗМІСТ

Невгасима зоря	3
Як Леночка Шовгенова ставала україркою	7
Ніжність у силі	17
Українська поетеса — громадсько-політичний діяч	50
На фронт!	62
Останні миттевості земного буття	100
Імпресії друзів	104
Життя в історії	108